

STRESZCZENIE ROZPRAWY DOKTORSKIEJ

Autor rozprawy: mgr Anna Meiser

Tytuł rozprawy: Życie kulturalne Bytomia w latach 1945-1970 w świetle wspomnień, artykułów prasowych i archiwaliów.

Promotor rozprawy: dr hab. Barbara Szargot prof. UJD

Promotor pomocniczy: dr Agnieszka Pobratyn

W życiu górnośląskiego Bytomia, rok 1945 był czasem wielkiego przełomu i nagłych, niejednokrotnie gwałtownych zmian. Z miasta wcześniej niemieckiego stał się miastem polskim. Nastąpiła wymiana ludności. Odeszła zdecydowana większość niemieckich mieszkańców, przybyli polscy użytkownicy. W ciągu kolejnych lat dokonywały się procesy nie tylko gospodarcze związane z eksploatacją górnictwem czy rozwojem przemysłu ciężkiego. Nowi bytomianie, którzy pozostawili swoje wspomnienia i serca w innych miejscach, tutaj tworzyli literaturę, sztukę, działali na rzecz rozwijania kultury. Bytom stał się miastem nowego zapisu.

Celem rozprawy jest opisanie procesu tworzenia się nowego zapisu miasta oraz dokonanie analizy życia kulturalnego Bytomia w powojennym dwudziestopięcioleciu. Analizie i interpretacji zostały poddane teksty literackie, paraliterackie, egodokumenty, teksty kultury powstałe w latach 1945-1970. Dla dopełnienia obrazu tworzenia nowego zapisu miasta zebrano wspomnienia bytomian pamiętających omawiane czasy. Są to wspomnienia różnych grup mieszkańców ówczesnego Bytomia – przybyszów z Kresów Wschodnich, Polski Centralnej oraz Ślązaków (tych, którzy po II wojnie światowej nie opuścili miasta). Zapis wspomnień dołączony został do rozprawy w formie aneksu.

Postawiona we wstępie dysertacji teza oraz charakter analizowanych zagadnień dały możliwość wykorzystania narzędzi komparatystyki kulturowej (porównanie różnych nośników kultury, porównanie działań kulturalnych niemieckich bytomian z działaniami nowych polskich użytkowników miasta), geopoetyki (pamięć w literaturze, relacje między miejscem i użytkownikami, tożsamość). Sięgnięto do koncepcji *genius loci* oraz *miejsc trzeciego*. Zwrócono uwagę na zależność twórców bytomskich od politycznej cenzury lat 1945-1970.

Rozdział I: Życie literackie Bytomia w latach 1945-1970.

W rozdziale została przedstawiona sytuacja losowa twórców literatury związanych z Bytomiem w latach 1945-1970. Podjęto próbę spojrzenia na nich nie tylko jako na uwikłanych w system polityczno-partyjny omawianych czasów, lecz również jako na przesiedleńców

zmuszonych do życia w nowym miejscu, noszących w sobie i traumę wojennej przeszłości, i pamięć utraconych miejsc. Zwrócono uwagę na zmiany w sposobach spostrzegania Bytomia przez kolejne pokolenia tworzących tu poetów. Dla porównania przedstawiono w zarysie życie literackie okresu przedwojennego. Literacki obraz miasta dopełniają analizy zapisków autobiograficznych i wspomnień z okresu powojennego, ukazujące ponadto stosunek przybyłych do ludności miejscowej. Zaprezentowano sylwetki wybranych literatów bytomskich (bardzo znanych i nieznanych) wraz z analizą utworów ich autorstwa (w tym wierszy o charakterze autobiograficznym, lirycznych krajobrazów). Dokonano analizy tekstów piosenek popularnych („Piosenki o Bytomiu” oraz piosenek śpiewanych w Bytomiu). Niezwykle ważnymi aspektami życia literackiego omawianego okresu była działalność Klubu Literackiego kierowanego przez prof. Władysława Studenckiego od 1948 roku oraz funkcjonowanie bytomskich grup literackich. Pokreślono, że literatura autorów bytomskich omawianych lat stanowiła i medium pamięci, i była szansą na zaistnienie w lokalnym środowisku.

Rozdział II: Biblioteki, czytelnictwo, prasa w Bytomiu w latach 1945-1970.

Rozdział został poświęcony rozważaniom na temat ważności książki w życiu nowych powojennych bytomian oraz ich dostępu do literatury i prasy. By dopełnić obrazu zjawiska czytelnictwa w Bytomiu, przedstawiono krótko sytuację bibliotek i wypożyczalni książek w okresie przedwojennym. Zaprezentowano wspomnienia ujawniające stosunek nowych mieszkańców miasta do książek pozostawionych przez poprzedników. Przedstawiono proces tworzenia się bibliotek miejskich, zakładowych, szkolnych w powojennym dwudziestopięciolecu. Ukazano rolę Miejskiej Biblioteki Publicznej dla rozwoju życia kulturalnego Bytomia powojennego. Wskazano znaczenie bibliotek w gmachu Muzeum Górnosląskiego w Bytomiu. Zwrócono uwagę na bardzo szeroki dostęp Bytomian do prasy nie tylko ogólnopolskiej (w tym propagandowej i kulturalnej), a również do prasy lokalnej (miejskiej czy nawet zakładowej).

Rozdział III: Życie teatralne Bytomia w latach 1945-1970.

Życie teatralne Bytomia zostało ukazane wieloaspektowo. Teatr przedstawiono jako miejsce i jako ludzi (artystów i widzów). W rozdziale omówiono rozwój zainteresowań teatrem, miejski ruch teatralny i jego przemiany w omawianym dwudziestopięciolecu. Dla porównania przedstawiono rys historyczny przedwojennego życia teatralnego. W oparciu o informacje rozproszone w prasie i wspomnieniach przedstawiono bogate działania bytomskich teatrów amatorskich. Dostrzeżono szczególną rolę Opery Śląskiej. Zwrócono uwagę na

niezaprzeczalnie wielkie znaczenie tego ośrodka kultury dla poczucia tożsamości grupy nowych bytomian, którzy przybyli do miasta z Kresów Wschodnich.

Rozdział IV: Sztuki piękne w Bytomiu w latach 1945-1970.

W rozdziale podkreślono rolę twórców sztuk pięknych w procesie tworzenia nowego zapisu miasta. Zwrócono uwagę na to, że zdecydowana większość malarzy i rzeźbiarzy bytomskich okresu powojennego była grupą artystów przesiedlonych lub przybyłych do miasta skądinąd. Zauważono, że stworzyli dość zwarte środowisko artystyczne. Wśród nich znajdowali się malarze i rzeźbiarze sławy ogólnopolskiej. Zaznaczono, że rzeźby plenerowe powstałe w badanym okresie do dziś zdobią miejskie skwery. Nieliczne wartościowe dzieła malarskie znalazły się w zbiorach Muzeum Górnos Śląskiego. Dostrzeżono artystkę, która nie tylko malowała pędzlem, lecz także pisała wiersze. Porównano rozkwit sztuk pięknych badanego okresu z czasami przedwojennymi. Liczne rzeźby i pomniki stawiane przez poprzednich bytomian zniszczono, niektóre przetrwały, lecz zapomniano o ich autorach. Podkreślono, że obok sztuki architektura nadawała miastu nowego charakteru.

Rozdział V: Pozostałe miejsca ważne dla rozwoju życia kulturalnego Bytomia w latach 1945-1970.

W rozdziale zwrócono uwagę na znaczenie kin, domów kultury, kawiarni, ośrodków sportowych, parków w życiu kulturalnym nowych bytomian. Dla porównania przedstawiono sytuację sprzed II wojny światowej. Podkreślono rolę Muzeum Górnos Śląskiego oraz sceny muzycznej w tworzeniu nowego zapisu miasta. Przedstawiono bardzo duże zainteresowanie mieszkańców ofertą kulturalną (choć była kształtowana przez odgórne założenia i zalecenia polityczne). Dostrzeżono wartość i ważność „miejsc trzecich” w życiu Bytomia powojennego dwudziestopięciolecia, podkreślając szczególnie ich łączność z aktywnością literacką i kulturalną.

Bytom nie był najznamienitszym ośrodkiem kultury powojennego Górnego Śląska. To miejsce z piętnem niemieckości, miasto węgla i stali, bez uczelni wyższej, miasto robotników. Jednak życie kulturalne w latach 1945-1970 kwitło tu niezwykle barwnie. Pokolenie przybyłych nowych mieszkańców, jak i pozostali tu Ślązacy, dokonywało nowego zapisu miasta, ucząc się w nim żyć, mierząc się z własnymi powojennymi stratami i wspomnieniami. Korzystano z tego, co pozostawili poprzedni użytkownicy miasta (budynki, kawiarnie, kina, teatr, muzeum, place, parki, stadiony), tworzono nowe. Zagadnienia omawiane w niniejszej rozprawie wpisują się w aktualny dziś dyskurs o tożsamości bytomian.